

УДК 378.018.8:376-056.264-051
DOI <https://doi.org/10.32782/1992-5786.2023.91.16>

М. Д. Дяченко

доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри освіти та управління навчальним закладом
Класичного приватного університету

Т. А. Романова

здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки
Класичного приватного університету

ОСОБЛИВОСТІ КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ЛОГОПЕДА В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

У статті розкрито особливості підготовка майбутніх учителів-логопедів до корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору, висвітлено основні завдання, технології та організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів. Окреслено завдання корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушенням мовлення: діагностику особливостей розвитку дитини з порушеннями мовлення з метою прогнозування шляхів розвитку мовлення з урахуванням наступних напрямків роботи; визначення загальних та конкретних завдань корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушеннями мовлення на певних етапах діяльності вчителя-логопеда з кожною конкретною дитиною; формування позитивної мотивації дитини в процесі корекційно-логопедичного супроводу з метою розвитку мовлення та формування впевненості у них відчуття успіху, впевненості в собі та своїх силах тощо; впровадження педагогічних, науково-методичних, психологічних, логопедичних рекомендацій з метою ефективного корекційно-розвивального супроводу дітей з порушеннями мовлення; розробка та використання індивідуальних програм, методів, прийомів та засобів корекційно-логопедичного впливу на розвиток мовлення дитини; попередження виникнення вторинних порушень у дітей з порушеннями мовлення. Визначено організаційно-педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів-логопедів до роботи в інклюзивному освітньому просторі вважаємо: моделювання системи стимулювання внутрішньої мотивації майбутніх учителів-логопедів до впровадження інноваційних технологій корекційно-розвивальної діяльності в процесі професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору; розвиток у майбутніх учителів-логопедів готовності до корекційно-освітньої роботи з формування комунікативної компетенції у дітей з порушеннями мовлення; оновлення науково-методичного забезпечення професійно спрямованих навчальних дисциплін згідно з сучасними викликами, вимогами та суспільними очікуваннями; вдосконалення методів та прийомів практичної підготовки майбутніх учителів-логопедів корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору; розширення діапазону баз та центрів, інклюзивних груп і класів для проходження в них виробничої практики; активізація освітньо-професійної взаємодії зі стейкхолдерами згідно з потребами сучасного ринку логопедичних послуг.

Ключові слова: вища освіта, діти з порушеннями мовлення, корекційно-розвивальна діяльність, інклюзивний освітній простір, логопед, логопедичні технології, професійна підготовка, розвиток.

Постановка проблеми. У сучасних умовах потужних євроінтеграційних процесів в системі професійної освіти України актуалізується проблема якісної підготовки майбутніх учителів-логопедів до корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору. Концепція інклюзивної освіти відображає одну з головних демократичних ідей – всі, без виключення, діти є цінними й активними членами суспільства. Навчання в інклюзивних освітніх закладах є корисним як для дітей з особливими освітніми потребами, так і для інших дітей, членів родин та суспільства в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з порушеної проблеми. Проблемі інклюзивного освітнього простору присвячено наукові праці багатьох українських та зарубіжних дослідників. Вчені підкреслюють значущість вчасного надання корекційно-реабілітаційної допомоги й соціальної підтримки таким дітям, а також ефективного психолого-педагогічного супроводу цього процесу.

Становлення професійної компетентності фахівців зі спеціальної освіти, зокрема вчителів-логопедів досліджували Н. Анастасова, Г. Сизко (психолого-педагогічні аспекти формування професійної компетентності спеціального

педагога) [11]; В. Гладуш (шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні) [1]; В. Ільїна (особливості організації корекційної роботи вчителя-логопеда з розвитку фонематичних процесів у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення) [2]; А. Каплієнко (соціальний запит до рівня професійної компетентності сучасного вчителя-логопеда) [3]; О. Мартинчук (підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі [5]; стратегічні орієнтири удосконалення фахової підготовки вчителів-логопедів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання визначила структуру професійної компетентності майбутнього логопеда [6]); О. Нагорна (особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими потребами [7]; Ю. Рібцун [10]; Л. Черніченко [12] та ін.

Мета статті – розкрити особливості підготовка майбутніх учителів-логопедів до корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору, висвітлити основні завдання, технології та організаційно-педагогічні умови професійної підготовки майбутніх учителів-логопедів у вітчизняних ЗВО.

Виклад основного матеріалу дослідження. Інклюзивне освітнє середовище – це середовище для всіх дітей без винятку. Ознаками інклюзивного освітнього середовища є: спланований і організований фізичний простір, де діти могли б безпечно пересуватися під час індивідуальних і групових занять; забезпечення педагогічно комфортних умов для спільної роботи дітей, а також надання один одному допомоги з метою отримання очікуваного результату; створення емоційно сприятливого соціального мікроклімату в дитячому колективі.

Сутність поняття «інклюзивний освітній простір» тлумачиться як сукупність умов, способів і засобів їх реалізації для спільного навчання, виховання та розвитку здобувачів освіти з урахуванням їхніх потреб та можливостей [9]. Тобто, школа може прийняти дитину з особливими освітніми потребами, обмеженими фізичними можливостями, створити для її навчання та розвитку комфортні умови, в якому такий учень навчається разом з усіма однокласниками.

Принципом інклюзивної освіти є створення спеціальних умов для навчання дітей з особливими освітніми потребами та толерантне ставлення соціуму до них. Наразі актуальною проблемою є неготовність однолітків, їх батьків та педагогів взаємодіяти з такими дітьми. Тому формування толерантності освітнього середовища у інклюзивному навчальному закладі є важливим завданням для педагогів та психологів.

У справжньому інклюзивному освітньому просторі кожна дитина почуває себе безпечно та має

відчуття приналежності до колективу. Учні та їхні батьки беруть участь у визначенні навчальних цілей, а також у прийнятті рішень щодо них [4].

Важлива роль у формуванні інклюзивного освітнього середовища, підвищення рівня обізнаності суспільства з питань інклюзії, розуміння переваг та розвитку позитивного ставлення до впровадження інклюзивної освіти батьків, відводиться і фахівцям новостворених інклюзивно-ресурсних центрів, які мають проводити інформаційно-просвітницьку діяльність серед громадськості, надавати методичну допомогу педагогічним працівникам закладів освіти щодо організації надання психолого-педагогічних та корекційно-розвиткових послуг. Безпосередньо педагогічні працівники Центрів мають брати участь в командах супроводу закладів освіти, у створенні індивідуальних програм розвитку дітей з особливими освітніми потребами, а, надаючи звіт про комплексну оцінку психолого-педагогічного розвитку дитини, безпосередньо визначати її подальший освітній маршрут та саме ті розумні пристосування, які мають бути забезпечені задля реалізації її права на освіту [8].

Науковець А. Каплієнко пропонує виокремлювати інтегративно-соціалізуючий складник професійної діяльності логопеда, що забезпечує соціалізацію дітей з порушеннями мовлення та просування ідей соціальної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Проте акцентує й на особистісних ознаках майбутніх учителів-логопедів, оскільки їхня корекційно-розвивальна діяльність потребує особливої професійної відповідальності, толерантності, чуйності, емпатії, стресостійкості, що дає змогу протистояти емоційному вигоранню. Особистісна компетентність на сьогоднішній день стає важливою інтегральною характеристикою майбутнього фахівця, оскільки вона дає можливість свідомо мотивувати свою життєдіяльність та адекватно оцінювати вкладені особистісні зусилля, творчо й соціально самовиражатися, ефективно розв'язувати проблеми, реалізовувати свої потенційні можливості, що в подальшому веде до постійного професійного самовдосконалення, самоосвіти, тобто до отримання ключової компетентності навчатися впродовж всього життя [3].

Дослідниця О. Мартинчук [5], вивчаючи професійну компетентності майбутнього вчителя-логопеда у сфері інклюзивного навчання, окреслила таку її структуру: діагностико-аналітичний, конструктивно-організаторський, дидактичний, корекційно-розвивальний, виховний, комунікативно-мовленнєвий, трансформаційний складники.

Слід підкреслити, що у професійній підготовці майбутніх учителів-логопедів необхідно враховувати й те, що специфіка корекційно-логопедич-

ного супроводу дітей з порушеннями мовлення полягає в поліфункціональності та багатоаспектності. Тому підготовка таких фахівців має бути спрямована на збагачення студентів комплексом знань про особливості розвитку дітей з порушеннями мовлення, на методику використання технології особистісно орієнтованого підходу до педагогічної взаємодії з такими дітьми з урахуванням їхніх вікових та індивідуальних особливостей, соціальних чинників тощо, про способи, методи та форми психологічної підтримки дітям з порушеннями в розвитку мовлення.

Нам імпонує думка Л. Черніченко про те, що логопед, діяльність якого має інноваційне спрямування повинен володіти:

- педагогічним гуманізмом (довіра та повага до дітей);

- емпатійним розумінням дитини (прагнення і вміння відчувати іншого як себе, сприймати їх позиції та розуміти внутрішній світ);

- співробітництвом (поступове перетворення дітей на співтворців корекційного процесу);

- діалогізмом (уміння підтримувати діалог та надавати дитині рівні права в ньому);

- особистісною позицією (творче самовираження, за якого логопед постає перед дітьми не як позбавлений індивідуальності, а той, який оволодів компетентностями, які дають можливість справлятися з різними логопедичними ситуаціями) [12].

Як стверджує дослідниця, життя вимагає від сучасного логопеда інноваційної діяльності, нетрадиційних підходів у навчанні й вихованні підростаючого покоління. Інноваційне діяльність – це самовдосконалення та самоосвіта. Щоб бути інноваційним педагогом необхідно насамперед не боятись та позбутися комплексів, що заважають діяти інноваційно [там само].

Серед завдань корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушенням мовлення виокремлюємо:

- 1) діагностику особливостей розвитку дитини з порушеннями мовлення з метою прогнозування шляхів розвитку мовлення з урахуванням наступних напрямків роботи;

- 2) визначення загальних та конкретних завдань корекційно-логопедичного супроводу дітей з порушеннями мовлення на певних етапах діяльності вчителя-логопеда з кожною конкретною дитиною;

- 3) формування позитивної мотивації дитини в процесі корекційно-логопедичного супроводу з метою розвитку мовлення та формування впевненості у них відчуття успіху, впевненості в собі та своїх силах тощо;

- 4) впровадження педагогічних, науково-методичних, психологічних, логопедичних рекомендацій з метою ефективного корекційно-розвивального супроводу дітей з порушеннями мовлення;

- 5) розробка індивідуальних програм, методів, прийомів та засобів корекційно-логопедичного впливу на розвиток мовлення дитини;

- 6) попередження виникнення вторинних порушень у дітей з порушеннями мовлення.

Майбутніх вчителів-логопедів необхідно навчити володіти основними логопедичними технологіями, зокрема:

- арт-терапія, ізотерапія, казкотерапія, хромотерапія (найефективніше застосовуються при таких мовленнєвих порушеннях: алалія, афазія, брадилалія, дислалія, дизартрія, тахілалія);

- інформаційно-комунікаційні технології (ефективність використання підтверджена для корекції таких мовленнєвих порушень: алалія, дислалія, заїкання, тахілалія);

- Су-джок-терапія, кріотерапія (найчастіше використовуються з метою корекції мовленнєвих порушень при: алалії, афазії, брадилалії, дизартрії, дизграфії, дислалії, заїканні, ринології);

- логопедичний масаж, дихальні гімнастики тощо (ефективно застосовуються для корекції тахілалії, афазії, дизартрії, дисфонії, заїкання, тахілалії) тощо.

У процесі професійної підготовки майбутні логопеди повинні оволодіти всіма техніками арт-терапії – такими, як:

- бібліотерапія (корекція за допомогою читання);

- вокалотерапія (корекція співом);

- ізотерапія (корекція за допомогою образотворчого мистецтва);

- імаготерапія (корекція і розвиток за допомогою образів та засобів театралізації);

- казкотерапія (корекція через інсценування казок);

- кінезіотерапія (логопедична та фонетична ритміка);

- музикотерапія (корекція через сприйняття музики);

- пісочна терапія (розвиток дрібної моторики).

На думку В. Ільїної, для ефективної організації корекційно-розвивальної роботи слід витримувати становлення фонематичних процесів: 1) фонематичне сприймання; 2) фонематичні уявлення (головною умовою виконання завдань є абсолютне уникання артикулювання слів дитиною, а також уникання опори на слухове сприймання. Тобто дитина має виконувати завдання без проговорювання слів чи то педагогом, чи то самостійно); 3) звуковий аналіз у зовнішньому плані, тобто з опорою на слухове сприймання слова, вимовлюваного педагогом, що є легшим варіантом завдання, або дитиною (складніший варіант завдання); 4) звуковий синтез у зовнішньому плані; 5) звуковий аналіз у внутрішньому плані (тобто без опори на слухове сприймання слова, без будь-якого проговорювання чи то

артикулювання, тільки за уявленням); 6) звуковий синтез у внутрішньому плані [2, с. 46–47].

Організаційно-педагогічними умовами підготовки майбутніх учителів-логопедів до роботи в інклюзивному освітньому просторі вважаємо:

– моделювання системи стимулювання внутрішньої мотивації майбутніх учителів-логопедів до впровадження інноваційних технологій корекційно-розвивальної діяльності в процесі професійної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору;

– розвиток у майбутніх учителів-логопедів готовності до корекційно-освітньої роботи з формування комунікативної компетенції у дітей з порушеннями мовлення;

– оновлення науково-методичного забезпечення професійно спрямованих навчальних дисциплін згідно з сучасними викликами, вимогами та суспільними очікуваннями;

– вдосконалення методів та прийомів практичної підготовки майбутніх учителів-логопедів корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору;

– розширення діапазону баз та центрів, інклюзивних груп і класів для проходження в них виробничої практики;

– активізація освітньо-професійної взаємодії зі стейкхолдерами згідно з потребами сучасного ринку логопедичних послуг.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, моделювання та забезпечення педагогічно комфортного інклюзивного освітнього простору в закладах освіти – це один із аспектів державної гуманітарної політики України, що показує, наскільки суспільство готове до захисту прав людини. А впровадження інклюзивної освіти сприяє формуванню суспільної уваги та поваги до унікальності кожної дитини, що забезпечує якісну освіту для всіх на засадах партнерства й толерантності, оскільки ефективно навчання приносить користь усім учасникам освітнього процесу. Тому підготовка майбутніх учителів-логопедів до корекційно-розвивальної діяльності в умовах інклюзивного освітнього простору наразі є одним із важливих сегментів професійної освіти.

Список використаної літератури:

1. Гладуш В. А. Шляхи вдосконалення професійної підготовки логопедів в Україні (1960-ті рр.). *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 1. С. 56–66

2. Ільїна В. Особливості організації корекційної роботи вчителя-логопеда з розвитку фонематичних процесів у дітей молодшого шкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Особлива дитина: навчання і виховання*. 2015. № 2. С. 45–52.
3. Каплієнко А. І. Соціальний запит до рівня професійної компетентності сучасного вчителя-логопеда. *Освіта осіб з особливими потребами : шляхи розбудови : науково-методичний збірник*. Випуск 15. Київ : Інститут спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, 2019. С. 113–124.
4. Колупаєва А. А. Інклюзивна освіта: реалії та перспективи : монографія. Київ : Самміт-Книга, 2009. 272 с.
5. Мартинчук О. В. Підготовка фахівців зі спеціальної освіти до професійної діяльності в інклюзивному освітньому середовищі : монографія. Київ : «Видавництво «Центр учбової книги», 2018. 430 с.
6. Мартинчук О. В. Стратегічні орієнтири удосконалення фахової підготовки вчителів-логопедів до професійної діяльності в умовах інклюзивного навчання. *Актуальні питання корекційної освіти*. 2014. Вип. 4. С. 225–234.
7. Нагорна О. Б. Особливості корекційно-виховної роботи з дітьми з особливими потребами : навч.-метод. посіб. Рівне, 2016. 141 с.
8. Про затвердження Положення про інклюзивно-ресурсний центр : Постанова Кабінету Міністрів України № 545 від 12 липня 2017 р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 617 від 22.08.2018). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/545-2017-p> (дата звернення: 01.12.23).
9. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення 04.12.2023).
10. Рібцун Ю. В. Корекційна робота з розвитку мовлення дітей п'ятого року життя із фонетико-фонематичним недорозвитком мовлення : програмно-методичний комплекс. Київ : Кафедра, 2013. 284 с.
11. Сизко Г. І., Анастасова Н. М. Психолого-педагогічні аспекти формування професійної компетентності спеціального педагога. *Науковий часопис*. Випуск 38. С. 201–207.
12. Черніченко Л. А. Теорія і практика професійної підготовки логопедів до інноваційної діяльності в інклюзивній дошкільній освіті : монографія. Умань : Візаві, 2021. 188 с.

Diachenko M., Romanova T. Peculiarities of corrective and developmental activities of the future speech therapist in the conditions of an inclusive educational space

The article reveals the peculiarities of training future speech therapists for corrective and developmental activities in the conditions of an inclusive educational space, highlights the main tasks, technologies, and organizational and pedagogical conditions of professional training of future speech therapists. The task of correctional and speech therapy support for children with speech disorders is outlined: diagnosis of the features of the development of a child with speech disorders in order to predict ways of speech development, taking into account the following areas of work; definition of general and specific tasks of correctional and speech therapy support for children with speech disorders at certain stages of the speech therapist's activity with each specific child; formation of positive motivation of the child in the process of correctional and speech therapy support for the purpose of speech development and formation of confidence in them, a sense of success, confidence in themselves and their abilities, etc.; implementation of pedagogical, scientific-methodological, psychological, speech therapy recommendations for the purpose of effective corrective and developmental support for children with speech disorders; development and use of individual programs, methods, techniques and means of corrective and speech therapy influence on the child's speech development; prevention of secondary disorders in children with speech disorders. We consider the organizational and pedagogical conditions for training future speech therapists to work in an inclusive educational space to be: modeling of a system for stimulating the internal motivation of future speech therapists to implement innovative technologies of corrective and developmental activities in the process of professional activity in the conditions of an inclusive educational space; development of future teachers-speech therapists' readiness for corrective and educational work on the formation of communicative competence in children with speech disorders; updating the scientific and methodological support of professionally oriented educational disciplines in accordance with modern challenges, requirements and public expectations; improvement of methods and techniques of practical training of future teachers-speech therapists for corrective and developmental activities in the conditions of an inclusive educational space; expanding the range of bases and centers, inclusive groups and classes for industrial practice in them; activation of educational and professional interaction with stakeholders in accordance with the needs of the modern market of speech therapy services.

Key words: *higher education, children with speech disorders, corrective and developmental activities, inclusive educational space, speech therapist, speech therapy technologies, professional training, development.*